

KİTAP DEĞERLENDİRME / *BOOK REVIEW*

ADRIENNE MAYOR, MİTHRADATES, Çev. G. Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, 496 s. ISBN: 978-605-360-831-8.

*Sinan KILIÇ**

A. Mayor, ABD'deki Stanford Üniversitesi'nde halk bilimci ve tarih araştırmacısı olarak çalışmaktadır. Araştırmalarında sözlü gelenekleri ve bilim öncesi mitleri incelemekte; eski çağlardaki halk bilgisi birikiminin temsilcileri, alternatifleri ve çağımız bilimsel yöntemleriyle karşılaştırmaları konusunda araştırmalar yapmaktadır. Fosil bulgularıyla ilgili Amerikan yerlileri arasındaki gelenekleri konu alan ilk kitabı, *Jeomitoloji* adında yeni bir araştırma alanının doğmasına neden olmuştur. Eski çağlardaki biyolojik silahlar üzerine yazdığı ikinci kitabı ise biyokimyasal savaşın tarihine ışık tutmuştur. Burada ele aldığımız üçüncü kitabının tam adı: "Mithradates. Zehirlerin Kralı. Roma'nın En Amansız Düşmanının Hayatı ve Efsanesi". Bu kitap 2009 yılında Princeton Üniversitesi tarafından basıldığında hemen dikkat çekmiş ve ABD Ulusal Kitap Ödülleri'nde finalist olmuştur. Ertesi yıl ise Bağımsız Yayıncılar Kitap Ödülleri'nin biyografi alanındaki en iyi kitabı seçilmiştir. Her iki kuruluş ABD'de yayımlanan kitapları değerlendirerek çeşitli ödüller vermektedir.

Türkiye'de öteden beri kral VI. Mitradat'a ilgi duyulmuştur. Son yıllarda giderek büyüyen bu ilgi, M. Arslan'ın kaleme aldığı "Mithradates VI Eupator. Roma'nın Büyük Düşmanı" adlı akademik bir çalışmayla doruk noktasına ulaşmıştır (Odin Yayıncılık 2007). Türkiye İş Bankası Yayınları biyografi dizisi içinde çıkan A. Mayor'un kitabı ise daha çok Hollywood senaryoları gibi fantastik kurgulamalar çerçevesinde popüler bir dille kaleme alınmıştır.

Kitabın giriş bölümünde kral VI. Mitradat'ın Ortadoğu'daki kimi uluslar için halen bir kahraman olduğu savunulmaktadır. Ancak bu konuda verilen

* *Ars. Gör.*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, VAN. sinankilic@yyu.edu.tr

referanslar bu yorumun güncel siyasi gelişmelere dayandığını kanıtlamaktadır. Örneğin bu referanslardan biri M. R. Izady'nin İngiltere'de basılan "The Kurds: A Concise Handbook" adlı kitabıdır (Taylor and Francis, Londra 1992). Bu kitaptaki VI. Mitradat'ı Kürt kökenli sayan, Pontus, Kappadokia ve Kommagene'yi ise eski Kürt devletleri olarak niteleyen düşünceler (Izady 1992, s. 36-39), A. Mayor'a göre Kürtlerin VI. Mitradat'a hayranlık duyduğunu gösteren kanıtlardır (dipnot 6, s. 434). Oysa bu uydurma görüşlerle ilgili olarak Kürt tarihinin en eski iki kaynağında herhangi bir ipucu yoktur. Bu kaynaklardan biri "Şerefname" diye bilinen ve dilimize "Kürt Tarihi" adıyla çevrilen XVI. yüzyıla ait bir elyazmasıdır. Diğer kaynak ise Irak'ın eski Ekonomi ve Ulaştırma Bakanı M. Emin Zeki Beg'in Kürtçe yazdığı ve 1939 yılında Kahire'de Arapça basılan "Kürtler ve Kürdistan Tarihi" adlı kitaptır. Ayrıca önemli Kürt tarihi uzmanları V. Minorsky (1877-1966) ve B. Nikitine (1885-1960) ile Kürtler üzerine en az 200 yıllık bir birikimine sahip günümüz Rus araştırmacıları da M. R. Izady'nin düşüncelerine ilham verecek herhangi belge ya da görüş ortaya koymuş değillerdir.

Türk tarihçilerin VI. Mitradat'a bakışı bilimseldir. Türkiye'de VI. Mitradat Roma işgaline karşı Ortadoğu ve Kafkasya'daki diğer kralları örgütleyerek bir birleşik ordu kuran yerel bir örgütçü kral olarak görülmektedir. Buna karşın Türklerin VI. Mitradat'a bakışı konusunda A. Mayor'un düşünceleri farklıdır; ona göre Türkiye'de VI. Mitradat konusunda sessiz kalınmıştır. Üstelik bunun nedeni, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Pontus bölgesinde Rumlar ve Ermenilere soykırım yapıldığı yönünde Türklere yöneltilen suçlamayla ilişkilidir (dipnot 7, s. 434). Bu yaklaşım, bilim dışı olduğu kadar epeyce yüzeysel bir bakış açısidir.

Kitabın kaynakçasında Türk araştırmacıların elinden çıkmış yayınların en eskisi M. Goloğlu'nun 1973 yılında Ankara'da basılan "Anadolu'nun Milli Devleti Pontus" adlı kitabıdır. Diğer yayınlar geçtiğimiz on beş yıl içinde basılmıştır. Oysa kitapta gözden kaçmış ve VI. Mitradat'a Anadolu Roma tarihi ya da Trabzon tarihi içinde yer veren çok sayıda başka yayın vardır. Bu yayınlardan en eski ikisi Osmanlıca olarak, Şakir Şevket'in 1877 yılında İstanbul'da basılan "Trabzon Tarihi" adlı kitabı ile yazarı anonim olan ve 1922 yılında Ankara'da basılan "Pontos Meselesi" adlı kitaptır. Ayrıca Ş. Günaltay'ın, 1951 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından basılan "Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Kırallıkları" adlı kitabında da VI. Mitradat'a geniş yer verilmiştir.

Mitradat hanedanı, M.Ö. I. binyıldaki Pers egemenliği altında Anadolu'nun kuzeyini yönetmiştir. Roma işgali sırasında ise VI. Mitradat daha ileri giderek kendisini tüm Anadolu'nun kralı saymıştır. Bu hanedan adı "Tanrı Mitra'nın iyiliği" anlamına gelen "Mitra-Data" sözüne dayanır. E. Wynne-Tyson'a göre bu ad, hükmetme yetkisinin krallara tanrısal ışığı bahşeden Mitras tarafından verildiği anlamına gelmektedir (Mithras, Barnes &

Noble, New York 1972, s. 21-26). O halde A. Mayor kitabının adını neden “Mitradat” değil de “Mithradates” koymuştur?

VI. Mitradat’ın çağdaşı olup, yapılan savaşlara bizzat katılmış olan Rutilius Rufus, Lucius Cornelius Sisenna, Lenaeus, Metrodoros ve Hysikrates gibi muhabirlerin yazıları kayıptır. Dolayısıyla onların kralın adını nasıl anıp yazdıkları bilinmemektedir. A. Mayor’un Mitradat Savaşları ile kişisel bağlantıları olduğunu belirttiği (s. 5) Strabon ise bu adı Romalı Plutarkhos ve Trogus gibi “Mithridates” biçiminde yazmıştır. Ayrıca A. Mayor bir Pers soylusu olan Ermenistan kralı Digran’ın adını “Tigranes” diye yazmaktadır. Bu tercihler, “Helenleştirme” eğiliminin Avrupa merkezci bir etki anlamında maalesef halen sürdüğünü göstermektedir. Bir de A. Mayor’un Ermeniler arasında *Mirdad* ve *Mhrtat*, Kürtler arasında ise *Mehrdad* olarak yaşamaya devam ettiğini yazdığı (s. 4) ad çeşitlemelerinin Gürcüler, İranlılar, Azeriler ve Türkler arasında da varlığını sürdürdürmektedir.

Pontus kralı VI. Mitradat’ın yaşam öyküsüyle ilgili bilgiler Roma İmparatorluğu’nun siyasi ve ekonomik yayılcılığı çerçevesinde üretilen eski kaynaklardan elde edilmektedir. Bu metinlerde kralın adı “Mitridates” diye geçmektedir. Oysa M.Ö. I. yüzyıla ait Pontus paralarında kralın adı Yunanca harflerle ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ (“mithradatou” okunur) biçiminde yazılıdır.

Asya’nın birçok yerinde olduğu gibi Yunancada da patronomik şahıs adları baba adına göre biçimlenir: Αλεξάνδρος Φίλιππου (Aleksandros Pilippou) = Philip oğlu Alexander. Anadolu’nun Ege kıyıları, Ege Adaları ve Theselya’da Aiol ağzında patronomik adlar baba adından türetilmiş bir sıfat halini alır: Αλεξάνδρος Φίλιππειος (Aleksandros Pilippeios) = Philip’in Aleksandros’u. Homer destanlarında da bu tür adlar karşımıza çıkar: Αίας Τελαμώνιος (Aias Telamonios) = Telamon oğlu Aias. Aynı destanlarda karşılaşılan patronomik adların bir türü de ‘-ides’ ekiyle sona erer: Εκτώρ Πριάμειδης (Hektor Priamides) = Priam oğlu Hektor. İlyada destanında gerek Akhalılar tarafında dövüşen, gerekse Troia’ya desteğe gelen kahramanların bazıları, sonunda aitlik takısı sigma olmayan adlar taşımaktadır: Agathon, Apisaon, Aretaon, Doukalion, Dolopion, Harmon, Hiketoan, Hypeiron, Laomedon, Lykaon, Lykon, Medon, Menon, Mydon, Mygdon, Oukalegon, Pammon, Padion, Prothoon, Pylon, Thoon ya da Alastor, Antenor, Bienor, Daitor, Hektor, Hyperenor, Mestor, Stentor vb.

Yukarıda verilen farklı yapıdaki şahıs adları Anadolu’da çeşitli kültürlerin kaynaşmış olduğuna işaret etmektedir. Anadolu krallarının biyografileri de bu türden kaynaşmaların öyküleridir. Dolayısıyla Pontus Devleti’ni yöneten hanedanın adını ne Latinleştirmek ne de Hellenleştirmek doğru olur; “Mitradat” yazmak yeterlidir.

Antik Çağ’dan kalan bazı arkeolojik belgeler de bunu göstermektedir. 1878 yılında Kırım yarımadasındaki Pantikapaion’da bulunan bir

heykel kaidesinde VI. Mitradat'ın adı Yunanca harflerle “ΜΙΘΡΑΔΑΤΑ ΕΥΠΑΤΟΡ” (Mithradata Eupator) diye geçer. 1984 yılında Dicle kıyısındaki Seleucia'da tesadüfen ele geçen ve M.S. II. yüzyıla tarihlenen bronz bir erkek heykelinde ise aynı adın farklı çeşitlemeleri görülmektedir. Heykelin baldırlarına kazınan iki dilli yazıtın Yunanca bölümünde üç kez ΜΙΡΑΔΑΤΟΥ (Miradatou) adı geçerken aynı ad Partça bölümde MTRDT olarak geçer, yani araya yerleştirilen sesli harflerle “Mitradat”.

Aynı konuda çağımızdan da bazı örnekler verilebilir: Kral VI. Mitradat'ın Roma'ya başkaldırışı Avrupa'da çeşitli sanat eserlerine konu olmuştur. Örneğin Gaultier de Costes'un 1635 yılında sahnelenen tiyatro oyununa “La Morte de Mitridate”, Jean Racine ise 1673 yılında sahnelenen tiyatro oyununa “Mithridate” adını vermişlerdir. Kral VI. Mitradat konulu çok sayıda opera da yazılmıştır. Bunlar arasında Aldrovandi'nin “Mithradate in Sebasti” (1701), Scarlatti'nin “Mitridate Eupatore” (1707) ve Mozart'ın 14 yaşında yazdığı “Mitridate, re di Ponto” (1770) sayılmalıdır. Theodore Reinach (1860-1928) 1890 yılında basılan kitabının adını “Mithridate Eupator, roi de Pont” koymuştur. Görüldüğü gibi tüm bu eserlerde efsaneleşen Anadolu kralının adı ne Yunan ne de Roma dilinde kullanılan cinsiyet eki almıştır.

Tüm bu verilere karşılık A. Mayor, kendi kitabı için “Mithradates” adını seçmekte ısrar etmiştir. Zira VI. Mitradat'ın, Anadolu'da yaşayan diğer boylarla birlikte Helenleri de kendi safında Roma'ya karşı birleştiren Anadolu bir kral olması, bugünkü Avrupa merkezci siyasi aklın kabullenmek istemeyeceği bir vakadır.

Avrupa merkezci yaklaşımın etkisi altında kalan A. Mayor, kitabının kapsadığı çağda Anadolu'da bir Grek-Pers egemenliğinin var olduğu düşüncesini temel almaktadır. Buna göre VI. Mitradat, Pers geleneklerine göre beş yaşına gelene kadar babasına gösterilmemiş, bu yaşa geldiği gün ise öğretmenleri ona klasik Grekçe ve Pers krallık ilkeleri konusunda eğitim vermeye başlamıştır (s. 48).

Antik Çağ'da bir Batı Anadolu boyu olan İonyalıların -ki “Yunan” onlara denir- daha doğudaki “barbar” olarak nitelenen halklara karşı geleneksel bir nefret duyguları var mıdır? Eldeki bütün veriler Anadolu'nun kozmopolit yapısı içinde çok çeşitli kültürlerin var olduğuna işaret etmektedir. A. Mayor'un kurguları ise bir düşmanlık kabulü üzerine oturmakta ve VI. Mitradat'ın Anadolu'da hiç başka boylar yokmuş gibi “Pers ülkesiyle Yunanistan'ı” birleştirmek istediği vurgulanmaktadır (s. 76). Oysa VI. Mitradat'ın kendi kimliğini tam anlamıyla nasıl gördüğü sorusu halen açıktır ve bu konuda yapılan yorumların en önemli dayanağı, onun Roma'ya karşı direnişinde kullandığı siyasi propaganda konuşmasıdır.

VI. Mitradat'ın Bergama'da verdiği ünlü propaganda konuşması konusunda Trogus'u kaynak gösteren Iustinus ayrıntılı bilgiler vermiştir (38.3.7). A. Mayor, Avrupa merkezci bakış açısına uyararak bu söylevi nedeniyle VI.

Mitradat'ı “Yunan ve Pers kültürlerinin mirasçısı ve birleştiricisi” saymaktadır (s. 181). Iustinus'un yazdığına göre Mitradat söze Roma'yı eleştirerek başlamış, Roma'nın o sıradaki iç bunalımlarından söz etmiş ve onlarla savaşmanın tam zamanı olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra Roma'nın kendisine yaptığı haksızlıkları sıralamış, diğer bağlaşıklarının uğradığı haksızlıkları dile getirmiştir. Ona göre Roma büyük ve iyi krallardan nefret etmektedir. Nihayet sözü kendi soyuna getirerek, aile soyunun Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros ve Dareios'a, anne soyunun ise Makedonya İmparatorluğu'nun kurucuları Büyük İskender ve Seleukos Nikatar'a dayandığını söylemiştir.

Avrupa merkezci Antik Çağ araştırmacılarının bu propagandadan yola çıkarak Mitradat'ın soyuyla ilgili bir Yunan-Pers sentezi yapmaları kolaydır. Zira bu sentezde Roma İmparatorluğu'na karşı savaş ilan eden bir Doğu kralının kendine müttefikler aradığı ve Anadolu halkını motive etmek istediği koşullarda bir söylev verdiği göz ardı edilmektedir. Ayrıca o dönemdeki Anadolu'nun kozmopolit yapısı hiç göz önüne alınmamıştır. VI. Mitradat'a bağlılıklarını bildiren Batı Anadolu'daki kentlilerin Yakın Doğu'nun yerel boylarına nasıl baktıklarını derinlemesine incelemek doğru bir bakış açısı için çok yararlı olabilir. Yani sadece Romalıların doğudaki yerli halkları nasıl gördüklerine dair veriler yeterli değildir (s. 195).

VI. Mitradat'ın Bergama söylevinde anne soyunu Büyük İskender'e, baba soyunu ise Pers imparatorlarına dayandırması, Roma Çağı'nda Anadolu'da bir Grek-Pers hanedanlık geleneğinden söz etmek için yeterli midir? Böyle bir kan bağı vurgusu çeşitli boylardan gelen ancak aynı tarihsel geçmişin motive ettiği ordular üzerinde güçlü bir yönetme erki sağlamış olmalıdır. Yönetici ve bürokratların bu nedenle her iki kültürü ve dili iyi bilmeleri gerektiği ortadadır. Bu türden bir erk tasarımı için Osmanlı örnek gösterilebilir; kendi soylarını Asya Türkmenlerine bağlayan Osmanlı da Mitradatlar gibi, egemenliği altındaki farklı ulusları yönetebilmek için Grek/Roma/Bizans ile Pers/Fars/Arap kültürlerini sentezlemiştir.

Buna karşın, eldeki veriler VI. Mitradat'ın daha çok “Persli” diye tanımlanan bir karakter ve kültürde yaşadığını göstermektedir. Kaldı ki, yetiştirilme biçimi, yaşamı ve adı da öyledir. Roma kaynaklarından öğrendiğimize göre VI. Mitradat'ın oğulları da Kyros, Kserkses, Dareios, Artaphernes, Oksathres, Parnakes, Ksiphares gibi birer Pers adı taşımaktadır. Kızı Adobogina'nın adı Galat kökenlidir. En sevdiği kızı Drypetina, Dareios'un kızı Drypetis'e eklenen bir küçültme eki almıştır. Son iki kızına, kendi adı olan Mitradatis ve “parlak Zühre” anlamındaki *berez* sözcüğüne göre Orsabarıs adları verilmiştir. Diğer kızları olan Nyssa, Eupatra, Athenais ve Kleopatra adlarının ise Yunanca olmaları özel bir tercihin sonucu olmayıp tarihsel ve mitolojik karakterleri nedeniyle çocuklara verildiği anlaşılmaktadır (s. 129-130).

Avrupa merkezci araştırmacılar için VI. Mitradat'ın görünümü de tuhaftır (s. 116). Onun kendi dönemi için bir “barbar” özelliği olan uzun ve

bukleli saçları Romalılarda yoktur. A. Mayor kralın görünüşünü şöyle anlatmaktadır: “*Kral gençliğindeki gibi eski moda Pers kıyafeti giyme alışkanlığını sürdürdü: Kenarları erguvan renkte uzun kollu beyaz keten tunik altında ayak bileklerinde toplanmış pantolon... Mithradates akik yüzük meraklıydı; erguvan ve beyaz kurdelelerden oluşan sade diademini altın küpeler tamamlamış olabilirdi. Herkes Mithradates’in saraydaki şölenler esnasında bile daima silahlı oluşunu anlayabiliyordu. Her zaman baldırına asılı duran etkileyici hançerini kimse görmezden gelemezdi... Mithradates’in hançeri muhtemelen 40,5 cm uzunluğundaydı ve her iki kenarı da keskindi. Kısa bir bıçağı ve mücevherlerle süslü kabzası vardı*” (s. 117 - 8).

Büyük İskender’in, Doğu’ya geldiğinde Pers adetlerini ve kıyafetlerini benimsediği konusundaki tezler, yapay bir Grek-Barbar çelişkisi çerçevesinde üretilmiştir. Oysa Perslerin bugünkü Yunanistan yarımadasında uzun süren egemenliği düşünüldüğünde bu “benimseme” tezi boşa çıkmaktadır. Daha sonraki Roma imparatorları gibi İskender’in de en başından itibaren kültürel kimliğini Doğu’ya dayandırarak kendisini bir Pers hükümdarı gibi gördüğü ve sonunda kendi krallığını ele geçirmek üzere harekete geçtiği neden düşünülmeyin? Nitekim kazandığı zaferlerin sonunda Büyük Kyros’un mezarını ziyaret ederek Pers ülkesinin bir sonraki kralının kendisi olduğunu göstermiştir. Avrupa merkezci bakış açısı bu durumu bir öykünme olarak algılamış olsa da, bu davranışın zamanın geleneklerine uygun aidiyetlik anlamı taşıdığına hiç kuşku yoktur.

Bu bağlamda VI. Mitradat’ın da farklı yaşamış olması düşünülemez. Ksenophon, Plutarkhos ve Strabon gibi Antik Çağ yazarları Kyros’un ve İskender’in bir Persli gibi pantolon giydiğini belirtmektedir (Ksenophon, Kyros’un Eğitimi 1.3; Plutarkhos, Büyük İskender 32 ve 45, İskender’in Kaderi 330; Strabon 11.13.9-10). Mor kenar işlemeli beyaz tunik, mücevherlerle süslü Pers kuşağı ve ucu kıvrık deri çizmeler bu kıyafeti tamamlamaktadır. O halde Pers atalarına ve İskender’e özenen, Pers adı taşıyan, Pers gibi giyindiği ve doğum günlerinin Pers geleneklerine göre kutlandığı (s. 77) varsayılan biri nasıl “Grek-Pers” sayılabilir?

VI. Mitradat’ın kimliği konusunda zamanın sembolleri üzerinden de bazı yorumlar yapılabilir. Örneğin kralın doğduğu yıl olan M.Ö. 135’te ortaya çıkan kuyruklu yıldız, bu doğumla ilişkilendirilip “bir kurtarıcının habercisi” olarak algılanmıştır. A. Mayor’a göre Grek ve Romalılar arasında bir kıyamet alameti olarak kabul edilen kuyruklu yıldızın VI. Mitradat tarafından sembolleştirilmesi, Pontus Devleti’ni ve hanedanını Grek olarak görmek isteyen Batılı araştırmacıların kafasını karıştırmaktadır (s. 34). Zira yıldız, Anadolu, Mezopotamya ve İran eski çağ kültürlerinde bir uğursuzluk işareti değil, aksine tanrısal bir boldür. Aynı tür bir yıldız ile kavisli kuyruğu M.Ö. 83-69 yıllarına tarihlenen büyük bir gümüş Tethradrahmide, Pers - Alan soyundan gelen Ermenistan kralı II. Digran’ın başlığında, kayınpederi VI. Mitradat’ın

davasına olan bağlılığı göstermektedir. Bu Doğulu sembol, soyunu Büyük İskender gibi doğuya bağlayan İmparator Augustus zamanında hiç değiştirilmeden benimsenmiş ve kendisine, M.Ö. 17 yılında üzerinde bir kuyruklu yıldız sembolü olan para bastırmıştır.

Doğu'nun eski çağlarında kuyruklu yıldızlar savaşla ilişkilendirilmiştir. Uzak Doğu savaş sancakları kuyruklu yıldızlardan esinlenilerek biçimlendirilmiş, Orta Doğu'da ise kuyruklu yıldızlar gökyüzünde asılı duran tanrısal kılıçlar olarak tanımlanmışlardır (Pilinius 2.22.89; Iosephus, Jewish War 6.5.3; İncil 1, Tarihler 21.16; Esinleme 1.16). İon (Yunan) mitolojisinde kavisli kılıç "Harpe" diye adlandırılmaktadır; Gorgo Medusa'nın başını kesen ve Pegasos'u serbest bırakan İran etkili İon (Yunan) mitolojik kahramanı Perseus'un silahıdır (Ksenophon, Kyros'un Eğitimi 1.2.9). Pontus sikkelerinde Perseus kavisli bir kılıçla betimlenmiştir. Bu tür Pers tarzı kavisli kılıç ve hançerler eski Pers dilinde "akinaka" diye adlandırılır. Latinler buna "sica" demişlerdir.

Ortadoğu'daki kuyruklu yıldız-kılıç ilişkisi, İslam kültüründe de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Hz. Ali'nin "Zülfikar" adı verilen kılıcı aslen Munebbin bin El-Haccâc ya da Âs bin Munebbih'e aittir. Bedir Savaşı (13 Mart 624) sırasında Hz. Muhammed tarafından ganimet olarak alınmış ve Uhud Savaşı (23 Mart 625) sırasında kılıcı kırılan Hz. Ali'ye verilmiştir. N. Yıldırım'ın belirttiğine göre İmam Rızâ'dan aktarılan bir söylenceye Zülfikar'ın Cebrail tarafından gökyüzünden indirildiği anlatılmaktadır (Fars Mitolojisi Sözlüğü, İstanbul 2006, s. 750-751).

Bir Mitradat uzmanı olan McGing'in Mitradat hanedanının inancı bağlamında Zeus'a bir Ahuramazda/Mitra sureti olarak tapındığı iddiası ilk bakışta çelişkili gibi görünebilir (The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus", Leiden, 1986, s. 10). Bu konudaki en önemli dayanak Amasya'nın Yassıçal beldesi yakınlarında yer alan ve 1900 yılında kayda geçirilen Zeus Stratios adlı tapınım alanıdır. A. Mayor, Sinop'tan ayrılan Mitradat ve arkadaşlarının buradaki ateşe tapma törenlerinin yapıldığı yeri ziyaret ettiklerini hayal etmiştir (s. 90). Bölgede yapılan araştırmalar, söz konusu kutsal alanın geçmişiyle ilgili yeterli bilgi vermemekte, burayı ilk kez kayda geçiren F. Cumont'dan beri buranın M.Ö. 81 yılında VI. Mitradat tarafından inşa edildiği belirtilmektedir. Ayrıca 1990'ların başında Amasya çevresinde Zeus'a adanan çok sayıda başka tapınma alanı kayda geçmiştir. A. Mayor'un buradaki sorunu, kökeni tartışmalı olan Zeus'u bir "Helen tanrısı" olarak kabul etmekten başka çarenin olmadığını sanmasıdır. Bunun nedeni Zeus üzerine yapılan araştırmalarda onun Anadolu'daki kimlikleri ile Anadolu Antik Çağı halkları inanç sistemindeki yerinin göz ardı edilmesidir. Bu yaklaşımın dayanakları N. Şahin'in 2001 yılında yayımladığı "Zeus'un Anadolu Kültürleri" adlı kitabıyla önemini yitirmiştir. Sadece betimleri ve görevleri karşılaştırıldığında bile, Zeus'un diğer birçok eski Doğu kültüründeki gök ve göksel olaylara bağlanan tanrılardan hiçbir farkı olmadığı görülmektedir.

Üstelik Antik Çağ yazarları ona bir ad bile vermemiş, sadece Eski Hint-İran dillerinde “Dyeus” denen baş tanrının adını aynen almışlardır.

Anadolu’daki Zeus tapınım alanlarında ateş ayinleri yapılması Doğulu bir dinsel törendir. Girit ve Yunanistan’daki dağ tepelerinde saptanan Zeus tapınım alanlarında da aynı ateş ayinlerinin yapıldığı kabul edilmektedir. R. Graves bu törenin yaz gündönümünde (21 Haziran) öğle vakti yapılmış olabileceğini belirtmektedir (Yunan Mitleri, İstanbul 2004, s. 47). Nitekim Anadolu mitolojisinde Zeus tarafından Olympos’ta saklanan ateşi Prometheus’un çalarak insanlara verildiğini anlatılmaktadır.

Ayrıca Zeus Stration tipi tapınım alanlarının mimari, konum ve işlev özellikleri bakımından birebir benzerlerinin bugünkü Türkmenistan ve Özbekistan’da M.Ö. II. binyıl tapınım alanları olarak kayda geçirilmiş olması konuya farklı bir boyut kazandırmaktadır (V. Sarianidi, “Temples of Bronze Age Margiana: Traditions of Ritual Architecture”, *Antiquity* 68/259, 1994, 388-397; A. Askarov/T. Shirinov, “Tha ‘Palace’, Temple and Necropolis of Varkutan”, *Bulletin of the Asia Institute* 8, 1994, s. 13-26).

Avrupa merkezci araştırmacılar, eldeki Antik Çağ’a ait yazılı kaynaklar nedeniyle, Anadolu nüfusunun hep Grek öğelerini öne çıkarmaya çalışmaktadır. Bu eğilimin Avrupa’daki Aydınlanma Çağı ile başlayan Grek hayranlığı etkisiyle ortaya çıktığına kuşku yoktur. XIX. yüzyılda doruk noktasına ulaşan bu sürecin sonunda Helen karakteri Avrupa uygarlığının temeli yapılmış, İskender’e de “büyük” denilerek Doğu’nun olduğu gibi siyasi ve dini bir düşman ilan edilmesi sağlanmıştır.

Oysa VI. Mitradat’ın -tarihte birçok başka örnekte görüldüğü gibi- Anadolu’daki çeşitli boylar üzerinde bir yönetim erki kurduğu açıktır. A. Mayor’un da vurguladığı (s. 52), VI. Mitradat’ın çocukluğundaki birçok farklı dilin konuşulduğu çok kültürlü saray ortamında Olympos tanrılarında da tapınıldığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki öteden beri bu tanrılarının Doğu kökenleri üzerinde durulmaktadır. O halde Pontus hanedanı için örneğin Ahuramazda/ Mitra ile Olympos’un birbirinden farklı iki inanç sistemini ifade etmediği söylenmelidir. Böyle bir ayrımı günümüzdeki Avrupa merkezci bakış açısının kalıplaşmış öğretileri keskinleştirmektedir.

A. Mayor’un Roma ve Anadolu ikilemindeki Antik Çağ bakışının kaynağını, kitabının giriş bölümünde güncel bazı siyasi olaylara yaptığı yorumlarda görmek olasıdır. Yazar “Mithradates ve Karadeniz Krallığı hakkında Modern Görüşler” başlığı altında “Birçok okur için Mithradates’in öyküsü Ortadoğu, Transkafkasya ve Karadeniz çevresindeki eski Sovyet Cumhuriyetlerinde vuku bulan güncel olayları akla getirebilir.” diye yazmaktadır (s. 9). Ayrıca ona göre, Roma’nın VI. Mitradat’a karşı yürüttüğü mücadele ile ABD’nin “Müslüman lider” Usame bin Ladin ve “Irak lideri” Saddam Hüseyin’e karşı yürüttüğü izleme, kovuşturma, işgal ve öldürme politikası arasında benzerlik vardır (s. 10).

A. Mayor, herhalde Türkçe bilmediği için S. Şahin'in aynı konudaki şu yorumunu gözden kaçırmıştır: “*Irak halkının ve onun lideri Saddam'ın başına gelen talihsiz olaylar, bahanesi ne olursa olsun, Batı'nın Doğu karşısında tarihi bilinçle ve ısrarla sürdürdüğü üstünlük ve aşağılama zihniyetinin tezahüründen başka bir şey değildir. O bakımdan, olay sadece işgal altındaki zavallı Irak'ı bağlayan bir durum olarak algılanmamalıdır. Tüm Doğu'ya verilen gözdağı niteliğinde bir mesaj söz konusudur.*” (Arslan 2007, s. viii). S. Şahin yine Roma Çağı'ndan bir benzetme yaparak, M.Ö. 43 yılında Roma İmparatoru Claudius'un Likya Devleti'ndeki iç karışıkları bahane ederek burayı işgal etmesini ve bir Roma eyaleti haline getirmesini örnek göstermektedir. Bu işgal günümüzde ABD'nin Irak işgali sırasındaki propagandasına benzer biçimde, “*Sizi iç savaştan, kanunsuzluktan, eşkıyalıktan kurtardık, size bağımsızlık getirdik.*” diyerek gerçekleştirilmiştir. İlginç olan, Likya Devleti'nin bu esareten bir yıl önce VI. Mitradat'a karşı savaşında Roma'ya bir general komutasında bir gemi dolusu asker vermesidir. Bu durum, bugün Batı emperyalizminin ilk başta kendine hizmet edenleri daha sonra esir aldığı birçok olayla karşılaştırılabilir.

VI. Mitradat'ın mücadelesi halen benzer bazı güncel siyasi olaylarla karşılaştırılmaktadır. Örneğin Eski Çağ Filolojisi uzmanı E. Christian Kopff, ABD Dışişleri Araştırma Enstitüsü'nde 20 Eylül 2007 günü sunduğu bir bildiri, M.Ö. 88'de Mitradat'ın 80 bin Romalı yurttaşı katletmesi olayını, New York ve Pentagon'a yönelik 11 Eylül 2001 tarihli saldırıyla karşılaştırmakta ve “*Amerika İmparatorluğu'nun teröristlere karşı savunulması gerektiğini ileri sürmektedir (“Cicero and Tacitus on Empire: Roman Tradition and American Conceptions of Foreign Policy”, Bildiri, Foreign Research Institute, Philadelphia, Eylül 20, 2007).*”

ABD'den bir ekonomi uzmanı olan R. W. Merry, “*Emperyalist yayılma her zaman Mitradat gibilerini yetiştirir.*” diye yazmaktadır (Sands of Empire: Missionary Zeal, American Foreign Policy and the Hazards of Global Ambition, Simon and Schuster, New York, 2005). Bu saptamayı diyalektik bir tarihsel süreç olarak nitelemek olasıdır. S. Şahin de benzer bir soru sormaktadır: Tarih bir tekerrür mü, yoksa Batı'nın tarihi misyonunu bilinçli olarak sürdüren bir “Derin Batı” ile mi karşı karşıyayız? (Arslan 2007, s. ix).

Türkiye, Azerbaycan ve Ürdün'ün eski Hindistan büyükelçisi K. G. Singh'e göre, Irak Savaşı'nda VI. Mitradat'ın yansımaları vardır; Roma'nın Anadolu insanını acımasızca sömürmesi gibi günümüzde de Batı, Ortadoğu petrolünü acımasızca sömürmektedir (“*West vs East, At Dagger Drawn*”, Asia Times, 3 Nisan 2003).

Dahası, A. Mayor, son yıllarda Somalili korsanların büyük ticaret gemilerini ele geçirerek fidye istemelerini, M.Ö. I. yüzyılda Roma'ya büyük sıkıntılar yaşatan VI. Mitradat müttefiki Akdeniz ve Karadeniz korsan filolarına benzetmektedir (s. 11). C. Yavuz, bu çerçevede Aden Körfezi'ndeki

Somalili korsan faaliyetlerinin durdurulmasına yönelik uluslararası askeri filoya Türk Deniz Kuvvetleri'nin de katılmasını acı bir ironi olarak nitelemiştir. ("Türk Deniz Kuvvetleri ve Somali'de Korsan Avı", Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, 18 Şubat 2009). Zira M.Ö. I. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'yu işgal etmesi, bugün ABD'nin Somali'yi işgal etmesiyle karşılaştırılabilecek tarihsel bir vakadır.

Oxford ekonomi tarihi uzmanlarından P. Kay, 2008-2009 küresel ekonomik krizini, Roma İmparatorluğu'nun Asya eyaleti M.Ö. 88 yılında VI. Mitradat tarafından yağmalandığında Roma'da yaşanan mali krizle karşılaştırmaktadır. Buna göre M.Ö. 66 yılında Roma senatosunda bir konuşma yapan Cicero, VI. Mitradat'a karşı askeri bir sefer yapılması gerektiğini savunarak, onun Roma eyaletine yaptığı saldırının büyük bir ekonomik krize yol açtığını hatırlatmış ve senatörlere "*Cumhuriyeti bu tehlikeden koruyun. Roma forumunda işleyen para sistemi Asya'da yapılan servetlere bağlıdır. Birinin kaybı diğerlerini de etkisi altına alır. Sonunda bütün sistem çökebilir.*" diye seslenmiştir. P. Kay, "Asya'da yapılan servetler" yerine yüksek faizli Amerikan kredileri, "Roma forumunda işleyen para sistemi" yerine de İngiliz bankacılık sistemi yerleştirilse, Cicero'nun konuşmasının bugünkü borç krizi üzerine yapılmış olacağını belirtmektedir (T. David-Barret, "The other Crisis", Global Economics and Structures 26 Kasım 2008).

Tüm bu karşılaştırmalar, tarihin tekrar ettiği yorumlarına yol açabilir; Batı'nın Ortadoğu'daki bütün güncel müdahalelerinin temelinde "Roma forumunda işleyen para sisteminin korunması" amacının yattığı söylenebilir. Unutulmamalıdır ki, VI. Mitradat'ın babası V. Mitradat, Kartaca Savaşı'nda (M.Ö. 146) ve Anadolu'daki bir halk ayaklanması sırasında (M.Ö. 130'lar) Roma'ya destek vermiş ve Roma Senatosu tarafından "müttefik" ilan edilmiştir. Buna karşın kendisinden sonra tahta oturan oğlu VI. Mitradat Roma'nın amansız düşmanı haline gelmiştir. Bugün Batı emperyalizminin baskısı altında yaşayan Ortadoğu ülkeleri VI. Mitradat gidi bağımsızlık mücadelesine başlayabilir. VI. Mitradat biyografisi, ülkesini işgal edenlere karşı direnmeyi seçenlere, tarihin eninde sonunda hakkını teslim ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, çağımızın bütün ekonomik ve teknolojik olanaklarına sahip "Batılı" araştırmacıların mantık ve bilim dışı yaklaşımlarına şaşmamak elde değildir. Bu bakımdan A. Mayor'un tarihsel yöntemini, A. Conan Doyle'un hikâye kahramanı Sherlock Holmes'den alması da şaşırtıcı değildir (s. 6). Bu yaklaşım kitabın tarihsel verilere hayali yorumlar katan bir "senaryo" olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum kitabın girişinde yer alan "Tarihsel Yöntem" başlığı altındaki bölümde de açıkça ifade edilmekte (s. 7), kitapta VI. Mitradat'ın serüvenleriyle ilgili kurgular birer "mantıklı senaryo" olarak tanımlanmaktadır (s. 113, 410).

Örneğin "mantıklı senaryo" gereği VI. Mitradat M.Ö. 120'de babasının öldürülmesinden sonra en güvendiği arkadaşlarıyla başkent Sinop'tan ayrıl-

miş, önce eski başkent Amasya'ya giderek atalarının mezarlarını ziyaret etmiş, buradan Kelkit Çayı vadisini geçmiş, Pontuslu yöneticilerden destek sözleri alarak hanedan mirasının kontrolünü garantilemiştir (s. 89-108). Yazar hiç söz etmese bile, bu kurgusal yolculuk Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 günü Samsun'dan başlattığı Anadolu yürüyüşüne benzemektedir. Zira bu yürüyüşün de ilk durağı VI. Mitradat'dan 2100 yıl sonra Amasya'dır. Anadolu Kurtuluş Savaşı'nın fitili buradan yurdun dört bir yanına gönderilen telgraflarla tutuşturulmuştur. Daha sonra Kelkit Çayı vadisinden Erzurum'a gidilmiş, burada kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa ile kucaklaşmış, ardından Doğu Anadolu illerinden gelen halk temsilcileriyle bir kongre düzenlenmiştir. Üstelik Mustafa Kemal Atatürk'ün Erzurum'a geldiğinde hakkında idam fermanı çıkarılmış olan bir kaçak olması durumu, kendisinden 2100 yıl önce aynı yoldan geçen Pontus kralı VI. Mitradat'ın durumuna benzemektedir.

A. Mayor'a sosyal medya üzerinden yöneltilen, kitabının adını neden "Mitradat" değil de "Mithradates" koyduğu yönündeki soruya, kitabında da belirttiği gibi işlediği konuyu "Mithradates'in bakış açısından" anlatmaya çalıştığı yanıtı verilmiştir (s. 5). Oysa bu adım sonundaki cinsiyet ekini kullanması, A. Mayor'un Avrupa uygarlığının temeline Roma'dan önce Grek'i yerleştirdiğini ve kimi Batılı araştırmacıların artık çağdışı bulduğu Avrupa merkezci bakış açısının etkisinden kurtulamadığını göstermektedir. Buna karşın günümüzde giderek çoğalan makale ve kitaplarıyla Batılı araştırmacılar derin bir tarihsel özeleştiriye yapmaya başlamışlardır. A. Mayor ise Mitradat biyografisi ile bu kervana katılmakta çekingen davranmaktadır. O halde amacı objektif bir tarihsel kurgu ortaya koymak değil, 11 Eylül saldırısı ile Batıda giderek güçlenen Doğu düşmanlığının belirlediği ekonomik ilişkiler bağlamında Hollywood pazarına yeni bir ürün sürmektir.

